

*С.О. ЮШИН, доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Просторово-часові підвалини аграрного реформування

Постановка проблеми. На абсолютизації ролі їжі у житті та розвитку живих істот загальною і людини, зокрема, були побудовані усі світові релігії. З цим погоджувалися й філософи: життя – це харчування [1, с.394]; добування їжі для існування і життя – перша з потреб [2, с.145]. І це зрозуміло, з огляду на тиск такого фактора людського буття, як голод, який в історичній пам'яті народів закарбувався нарівні з такими великими лихами, як війни й пандемії.

За визначенням Дж. Бернала, своїм виживанням перед викликом природних лих і людського варварства людська цивілізація зобов'язана саме сільському господарству [3, с. 222]. Людина, доводив Л. Морган, – єдина істота, яка набула абсолютної влади над виробництвом їжі, та без розширення цієї основи свого існування людство не могло б поширитися по інших областях, а врешті-решт і по всій поверхні землі [4, с. 3, 10, 14]. Отже, своїй просторовій експансії людство завдячує виключно сільському господарству.

В Україні за період її державної незалежності реформі аграрного сектора приділялася й продовжує приділятися значна увага. Таку увагу П.Т. Саблук пояснює тим, що на даному цивілізаційному етапі світ вступає в нову еру, де прогрес визначається прискоренням глобалізації економіки, а серед держав успішно розвиваються лише ті, які мають достатні запаси продовольства та

масштабно виходить із ним на зовнішні ринки. На його думку, за таких умов виникає потреба у швидкій зміні застарілих способів виробництва, але відрив від реалій загрожує непоправною шкодою, тому строки (фактор часу), як і матеріальне забезпечення цих процесів на різних територіальних та об'єктних рівнях (фактор простору), треба визначати системно й комплексно, *поєднавши технократизм із фізіократизмом* (як основи адекватнішого сприйняття суспільством і результатів аграрної реформи, а також подолання великого розриву між теоретико-методологічними основами створення багатоукладної ринкової економіки та реаліями практики й незавершеності наукових розробок у частині еволюції аграрної реформи, і особливо у сфері економічної теорії та її прикладних аспектів) [5, с. 3; 6, с. 7; 7, с. 3, 7; 8, с. 3]. Таким чином, дослідження просторово-часових підвалин аграрного реформування як дієвої передумови узгодження економічних законів суспільства й фізичних законів буття (технократизму і фізіократизму) – *актуальна* задача науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останній період аграрне реформування в Україні закономірно було об'єктом глибоких досліджень. Чільні стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва й сільських територій вивчали М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік, О.В. Ковальова та інші вчені [9]. Аналіз досягнутих резуль-

татів і головних проблем реформування сільського господарства України здійснили Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк та М. М. Федоров [10]. П.І. Гайдучський виділив у аграрній реформі України п'ять основних напрямів (земельний, господарський, ринковий, системи державної підтримки й системи соціального розвитку села) [11]. Проблеми незавершеності аграрної реформи через невизначеність із ринком землі та недостатнє обґрунтування теоретичних і методологічних засад структурної трансформації в аграрному секторі розглядали І.Г. Кириленко та В.Є. Івченко [12]. Особливості реалізації потенціалу вітчизняних сільських громад у контексті заходів адміністративно-територіальної реформи й децентралізації досліджував В.С. Дієсперов [13].

Водночас необхідно вказати на висновки з дослідження П.Т. Саблука, які спрямовані на гармонізацію розвитку аграрного виробництва і тих територій, що безпосередньо чи опосередковано підпадають під „тиск” агро-виробничих систем (аспект сталого розвитку територіально-виробничих формувань), та на гармонізацію фізіократичних, індустріальних і постіндустріальних підходів до аграрного реформування (важливо, щоб нова система еволюційно поетапно врахувала усе прогресивне, що було раніше, вирівняла викривлення, які були в економіці відносно окремих сфер діяльності, особливо аграрної, й увійшла у нову господарську систему на рівні стандартів економічно передових країн світу) з урахуванням змістовності філософії децентралізації [14, с. 13, 14, 15].

Мета статті – пошук шляхів удосконалення теоретичних засад вітчизняного аграрного реформування на основі їх узгодження із просторово-часовою динамікою аграрних об'єктів у глобально-локальних координатах, яка детермінує доцільні форми поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади і збалансованості розвитку регіонів (територій).

Виклад основних результатів дослідження. За досить короткий період своєї державної незалежності Україна проголосувала й здійснювала численні реформаційні заходи. Але, як стверджував Л.Д. Кучма, на початковому етапі реформ ці заходи

не мали будь-якого обґрунтування, не було також приблизного уявлення про те, як і в якій послідовності їх здійснювати; проблемність аграрної реформи, до того ж, ускладнювалася через різницю у строках та темпах реформування майнових і земельних відносин [15, с. 159; 16, с. 411]. Аналізуючи роль наукових „уявлень” у реформаційних процесах, Г. Гегель вказував, що теоретична робота здійснює на цьому світі набагато більше, ніж практична; і якщо царство уявлень вже революціонізоване, то дійсності не встояти й практична дія не забариться з'явитися [17, с. 301-302].

Будь-яке просторово-матеріальне буття розпочинається з визначення конкретного „місця” (старогрец. „топос” – τόπος; лат. locatio – визначення положення, розміщення чогось, від староінд. loca). Пошук у Google за словом „глобальний” вказує на наявність 410 000 об'єктів, „global” – 2 260 000 000 (більше $\approx$ у 5,5 тис. разів), „локальний” – 242 000, „local” – 3 890 000 000 (більше $\approx$ у 16 тис. разів). Отже, в україномовному пошуку „глобальний” більше $\approx$ в 1,7 раза порівняно з „локальний”, тоді як в англійськомовному пошуку – „local” більше $\approx$ в 1,7 раза, ніж „global”. Тобто, у світовому інформаційному просторі асиметрія в інтересі до цих понять на користь „local”, тоді як в українському сегменті інформаційного простору – на користь „глобальний”.

Стародавні джерела доводять, що висхідним пунктом будь-яких дій є визначення місцеположення об'єкта/суб'єкта. Будь-яке буття, стверджував Платон, обов'язково має бути в якомусь місці та займати якийсь простір [18, с. 455]. Так, Цивільний кодекс України у ст. 532 вказує на те, що *місце* виконання зобов'язання встановлюється у договорі. На цьому побудований біблійний алгоритм надання землі у довічну власність: „зведи очі свої, та поглянь із *місця*, де ти, на північ, і на південь, і на схід, і на захід, бо всю цю землю, яку бачиш, Я її дам навіки тобі та потомству твоєму” [Бут. 13: 14-15]. Б. Мандельброт розглядає такий алгоритм як метод застосування геометрії місцеположень (топологію) [19, с. 33]. А. Ейнштейн, по-перше, запропонував дві концепції простору (а) як властивість матеріальних об'єктів

займати певне положення; (б) як те, що містить у собі всі матеріальні об'єкти; по-друге, вказав, що поняттю “простір” передуює психологічно простіше поняття “місце” – це, передусім, не(невелика) частина поверхні Землі, звана цим словом (предмет, місце якого вказане – “матеріальний об'єкт”, тіло) [20, с. 345, 346].

На думку Р. Коллінгвуда, висновки в ланцюзі міркувань у гуманітарних науках відмінні від висновків точних наук; останні говорять про речі, що не мають певної локалізації у просторі та часі: якщо вони дійсні в одному місці, то вони дійсні скрізь, і якщо вони дійсні в одному часі, то вони дійсні завжди, а висновки щодо подій гуманітарних наук мають своє місце й час [21, с. 239].

За визначенням К. Шмітта, світ є не позапросторове, нормативне загальне поняття, а завжди визначається конкретною локалізацією як світ тієї або іншої землі, міста тощо; але формуванням планетарної просторової свідомості бере свій відлік від суто планіметричного мислення як елемент простороповерхні, яку вони ділять більш менш геометрично точно (more geometrico); та коли наукова свідомість людей сприйняла у всіх сенсах цього слова всю землю цілком, аж до картографічних і статистичних деталей, виникла й практично-політична необхідність не лише поверхнево-геометричного ділення цієї землі, але і встановлення на ній наповненого певним змістом просторового порядку [22, с. 32, 73]. І ось тут виникла складність, яка зумовлена розширенням масштабів філософії та науки до “плюс-мінус” нескінченності (Анаксимандр, Марк Аврелій, Махабхарата, Упанішади, Лао-цзи). Цілком справедливо Г. Лейбніц підкреслював: якщо винахід телескопів і мікроскопів приніс стільки користі пізнанню природи, можна легко уявити, наскільки корисно має бути новий інструментарій, яким буде озброєний розумовий зір [23, с. 499].

На думку В.І. Власова, локалізація – обмеження місця дії того чи іншого явища, процесу певними просторовими межами [24, с. 476]. Важливо й те, що пропозиція П.Т. Саблука, О.Г. Білоруса і В.І. Власова спрямована на формування “глобалагро” (науки стосовно системи планування вироб-

ництва продовольства та його розподілу в глобальному вимірі для задоволення потреб людства у продуктах харчування на рівні, який забезпечуватиме згідно зі встановленими нормами нормальний інтелектуальний і фізичний розвиток будь-якої людини у будь-якому регіоні чи країні світу) [25, с. 88]. Тобто, сама по собі запропонована ідея “глобалагро” має виразні локальні характеристики.

Тут слід вказати також на те, що сам по собі масштаб локального може збільшуватися до рівнів нескінченності. Все залежить від того, яка взята точка відліку. Марк Аврелій розглядав Землю як локальну “точку” у космосі. Для фізиків і галактика може розглядатися як локальний об'єкт. Інша справа – в адміністративних системах, де, наприклад, Закон України “Про соціальний діалог” (№ 2862, 2010 р.) наголошує, що соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та *локальному* (підприємство, установа, організація) рівнях. Вказаний підхід мав сенс для адміністративно-командної системи, але за умови розмивання економічних кордонів на етапі глобалізації у ринковій економіці [26, с. 132], що нині має місце і в Україні (практика організації транстериторіальних формувань, які одержали назву агрохолдингів), розуміння сутності *локального* доцільно переглянути.

А. Сміт вважає, що оскільки можливість обміну веде до поділу праці, то міра останнього завжди має обмежуватися межами цієї можливості, або, іншими словами, розмірами ринку [27, с. 30]. Цю ідею розвинув К. Маркс, який вказував, що ідея, в якій розкривається весь світ, – ідея ринку, світового ринку; але він наголошував і на тому, що дисгармонія світового ринку є лише останнім адекватним вираженням тих дисгармоній, які фіксуються як абстрактні стосунки в економічних категоріях і які в своєму мінімальному масштабі мають те або інше локальне існування [28, с. 134; 29, с. 7].

На об'єктивний характер актуальності пошуку гармонії *глобального* та *локального* вказували у своїй праці Д. Хелд (локальні досягнення можуть мати величезні глобальні наслідки) [30, с. 56], У. Бек (глобалізація

не є щось автоматичне й однобічне, одновимірна глобалізація – невичерпне джерело непорозуміння; навпаки, при тій ролі “g-word” мова всюди може йти про нове посилення ролі локального [31, с. 86], М. Хардт і А. Негрі (глобалізація або детериторіалізація не протистоять локалізації та ретериторіалізації) [32, с. 56].

Отже, Україна має самостійно визначитися з мірою національної участі у процесі глобалізації й формою організації внутрішніх локалізаційних процесів. Підписання “Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та ЄС і його державами-членами, з іншого” (далі – Угода про асоціацію) суттєво активізувало національні трансформаційні процеси, про що показує намічений Стратегією сталого розвитку “Україна – 2020” (далі – Стратегія “Україна – 2020”) перелік пріоритетних реформ. За своїм змістом Угода про асоціацію передбачає повніше узгодження галузевого та горизонтального законодавства, інституцій і стандартів України та ЄС (у т. ч. у сфері сільського господарства і відповідних територій). З метою реалізації положень Угоди про асоціацію, Стратегія “Україна – 2020” також передбачає реформу сільського господарства на основі дерегуляції та розвитку підприємництва при одночасній децентралізації та реформі державного управління й реформі регіональної політики, спрямованій на повне забезпечення самостійності у вирішенні територіальними громадами питань місцевого значення (свого добробуту) та взяття на себе відповідальності за розвиток усєї країни.

Україна до 2020 року має здійснити по суті дві, хоча і взаємозумовлені, але за характером відмінні реформи – галузевотериторіальну та адміністративно-територіальну. Не потребує доказів, що кожна з цих реформ сама по собі – дуже складний процес, який стає надскладним у ситуації їх синхронізації.

Підкреслимо й те, що у процесі становлення євроінтеграційної парадигми України у різних контекстах знаходила застосування категорія “простір” (європейський економічний та освітній, світовий інформаційний і т.ін.). Тому цілком логічним є те, що І.І. Лукінов актуалізував проведення системного

аналізу тієї сукупності процесів, що відбуваються в *часі* й *просторі* [33, с. 22].

Серед економістів до *просторово-часової* проблеми першим долучився К. Маркс, який встановив: обертання капіталу протікає у *просторі* та *часі*. З цього він робить висновок, що капітал за своєю природою прагне виходити за будь-які *просторові* межі, й створення фізичних умов обміну – засобів зв'язку і транспорту – є для капіталу (що прагне зламати всі локальні кордони обміну й спілкування та завоювати Землю як свій ринок) необхідністю в абсолютно іншому масштабі: знищення *простору* за допомогою *часу*” [34, с. 15, 26, 32]. Зрозуміло, що *знищення* простору за допомогою часу слід сприймати як міфологічну гіперболу. Міфологічна сутність реформаційних уявлень логічно породжує, як вказує Ф. Аінса, утопічність суспільної самоідентифікації на основі просторової ізоляції, позачасовості, геометризації (математизації) урбанізованих поселень, регламентації (локалізація утопії в часі або в просторі також передбачає створення якісно відмінної реальності); утопія передбачає повне заперечення реального часу або простору, в координатах яких протікає життя, а часто і того й іншого разом (у т. ч. абсолютний європоцентризм географічних представлень західної цивілізації) [35, с. 23, 41]. Не потребує доказів те, що радянська система була за визначенням утопічною, яка спиралася на міфи про комуністичне Майбутнє. Може саме тому на початковому етапі вітчизняних економічних реформ, зазначає Л.Д. Кучма, стрибок у ринкову економіку здійснювали, як з'ясувалося пізніше, з певного набору міфів (дозволено все, що не заборонено; звільнити економіку якомога швидше від присутності держави) [15, с. 161-162]. Це до певної міри пояснює факт просторової ізоляції, позачасовості, геометризації у підходах до процесів реформування економіки України загалом та її аграрного сектору зокрема.

К. Шмітт доводив, що жоден всеосяжний міжнародно-правовий порядок не може бути побудований без чіткого уявлення про просторовий порядок, бо без таких уявлень і при домінуванні поверхнево-геометричного поділу землі (простір розглядається як земля,

грунт, територія) поступово виникає явище неодмінної деградації просторового мислення науки міжнародного права; тому основне питання в усі часи – є питанням простору [22, с. 333, 548, 556].

При дослідженні просторових категорій доречно звернутися до думки К. Маркса щодо відмінностей між *terre-matiere* [земля-матерія, тобто, земельний простір] і *terre-capital* [земля-капітал] [36, с. 164]. Зрозуміло, що *terre-capital* має відношення до трансформації галузево-територіальної системи, тоді як *terre-matiere* – до трансформації адміністративно-територіального устрою. Проте, на рівні законодавства України, вони прагнуть до певної конвергенції.

На думку В.І. Вернадського, сучасна просторова логіка включає, по-перше, три плани реальності, в межах яких замикаються усі науково встановлювані факти, різко відмінні за властивостями *простору-часу*, які проникають один в одного, але відмежовуються один від одного у вмісті й у методиці явищ, що вивчаються в них: космічних просторів, планетні, близької нам “природи” і мікроскопічні, по-друге, це такий особливий стан простору, який зайнятий життям та має специфічні часові виміри: геологічний, біологічний і психічний, соціальний та історичний, еволюційний [37, с. 52].

Закон України “Про планування і забудову територій” визначає територію як частину земної поверхні у визначених межах (кордонах) із властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами й ресурсами, а також із повітряним простором і розташованими під нею надрами; об'єктами планування є території України та адміністративно-територіальних її одиниць, або їх частини чи окремі земельні ділянки; суб'єктами планування – органи державної влади й органи місцевого самоврядування, а також фізичні та юридичні особи. Закон України “Про основи містобудування” (№ 2780) у ст. 3 виділив функціональні території (зони) адміністративно-територіальних одиниць (житлової і громадської забудови, виробничі, рекреаційні, комунальні, охорони нерухомої культурної та природної спадщини й інші), які Генеральна схема планування територій

України (Закон № 3059) втілила у території переважно агропромислового виробництва та сільської забудови (зона сільського господарства: забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу й сільських населених пунктів). Законом України “Про землеустрій” (№ 858) було передбачено здійснення сукупності соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на раціональну організацію території адміністративно-територіальних утворень і суб'єктів господарювання з урахуванням впливу суспільно-виробничих відносин та розвитку продуктивних сил з метою створення просторових передумов для екологічно сталих агроландшафтів на всіх рівнях агрогосподарювання (від земельної ділянки до території України).

Земельний кодекс України (Закон України № 2768) хоча і визначає у ст. 79 земельну ділянку як частину *земної поверхні* з установленними межами та певним місцем розташування, але вказує й на те, що право власності на земельну ділянку поширюється на *простір*, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд; просторовий підхід розширює можливості здійснення заходів щодо прогнозування, планування й організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях: організація територій аграрних підприємств із створенням *просторових* умов еколого-економічної оптимізації використання земель на основі єдиної системи *просторових* координат та їх оцінки як засобу виробництва в сільському господарстві й *просторового* базису в суспільному виробництві за показниками продуктивності, ефективності та питомої дохідності (ст. 183, 199, 200 Кодексу).

На врахування впливу світових тенденцій просторового розвитку орієнтує Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, де визначені ключові складові державної регіональної політики: секторальна (галузева), територіальна (*просторова*) – рівномірний і збалансований розвиток територій, зміцнення потенціалу сільської місцевості, управлінська – застосування єди-

них підходів до формування й реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування (при подоланні негативів відсутності довгострокової стратегії розвитку України) та прогнозування розвитку держави й регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади. Усе вищезгадане доводить про те, що в Україні відбувається активний пошук напрямів узгодженої трансформації обох систем – галузево-територіальної та адміністративно-територіальної.

Разом із тим Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року вказує й на відсутність прогресу в реформі адміністративно-територіального устрою України. Якщо виходити із ст. 133 Конституції України, то систему її адміністративно-територіального устрою становлять: області, райони, міста, ... , селища і села. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” (№ 280) виділяє область, район, місто, ... , селище, село. Законом України “Про місцеві державні адміністрації” (№ 586) місцевим державним адміністраціям були надані повноваження виконавчої влади на рівні областей і районів. Тобто, якщо сільське господарство є об’єктом регулювання на рівнях 1, 2, 3, 4 (1 – центр, 2 – регіон, 3 – район, 4 – село), то держава регулює галузь у діапазоні рівнів 1-3, тоді як місцеве самоврядування – у діапазоні рівнів 2-4. Це, безумовно, породжує асинхронність у прийнятті відповідних рішень. Слід зважити й на те, що інтегровані аграрні формування, поперше, можуть бути аграрними лише за назвою, по-друге, за масштабом діяльності є транстериторіальними (виходять за межі районів та областей). І тут є певна колізія, пов’язана із нечіткістю галузевої ідентифікації територій.

Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” (№ 2850) веде мову про депресивні території, але дає визначення сільського району як такого, в якому частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості. Але жоден Закон України не дає визначення сільської території. Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” (№ 1807) містить поняття “сільська місце-

вість” – це території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. Таке визначення практично збігається із визначенням зони сільського господарства (Закон України № 3059). Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” (№ 2982) говорить про комплексний розвиток сільських територій, але виключно у контексті підвищення соціального захисту і життєвого рівня сільських жителів, тобто, по суті, дає орієнтири на соціальний розвиток села.

Угода про асоціацію “Україна-ЄС” в українському перекладі містить главу 17 – “Сільське господарство та розвиток сільських територій”, але в англійській версії читаємо “agricultural and rural developmen” – сільське господарство та сільський розвиток, що більшою мірою відповідає сутності понять із Законів України № 3059 і № 2982. Отже, понятійний апарат аграрної реформи необхідно чіткіше скоординувати із понятійним апаратом ЄС.

Сільська місцевість у країнах ЄС (англ. Rural area) розглядається як місцевість за межами міст, або території, які не є урбанізованими з домінуючою сільськогосподарською діяльністю, де не завжди проживають люди. А з огляду на те, що значна частина сільськогосподарських земель, яка належить мешканцям села, але знаходиться в оренді чи користуванні екстериторіальних суб’єктів господарської діяльності (у т. ч. іноземних транснаціональних корпорацій), фактично сільська територія обмежується землями у рамках юрисдикції села, а території земельних ділянок за межами сіл саме й є сільськогосподарськими територіями (agricultural territories/lands).

Варто наголосити на потенційні ризики помилок у визначеннях сутності сільських територій, які зумовлені змішуванням двох вищезгаданих концепцій А. Ейнштейна. Так, Закон України визначає територію як частину земної поверхні у визначених межах (координатах) із властивими їй географічним положенням, природними і створеними діяльністю людей умовами й ресурсами, з повітряним простором та розташованими під нею

надрами. Як бачимо, населення ні в якому разі не входить до визначення території. Тобто, люди можуть (не) проживати на даній території, але вони не є її складовою.

Таким чином, реформи регіонів слід синхронізувати із реформами територій та галузей з урахуванням, як вище пропонував академік І.І. Лукінов, їхньої специфіки й диференціації, форм *просторової* організації та динаміки їх змін у *часі*. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року передбачає інтеграцію національної економіки у світовий економічний простір. Але численні невдалі спроби прийняти (за останні 15 років) в Україні Закон України про стратегічне планування є певним свідченням відставання у розумінні важливості аспектів *часу* стосовно сучасної динамічної економіки.

Як відомо, у природничих науках фундаментом буття визнається чотиривимірна система координат, де три координати – просторові й одна – часова. Але у разі геометричної двовимірності територій вони, по суті, перестають бути простором, а відповідно втрачають і часову координату. Ігнорування часової координати було характерною ознакою саме комунізму (військовий комунізм, побудова комунізму за 20 років), яка через програму 500 днів перекочувала у пострадянські реалії України. Даний напрям досліджень не набув свого достойного розвитку. На радянському просторі було видано лише одну економічну монографію на цю тему, автором якої був Я.Б. Кваша [38, с. 108], де визнавалася неопрацьованість методу розрахунку часу виробництва в галузях народного господарства і промисловості, яка стала перешкодою до обчислення органічного складу виробництва в символіці “Капіталу” І усе це, незважаючи на марксову концепцію знищення *простору* за допомогою *часу*.

Ж. Сісмонді для реалізації реформ вимагав повільних і непрямих заходів із боку законодавства (використання енергії інерційності процесів) [39, с. 241].

До проблеми темпоральності економічних реформ зверталися численні вчені. Так, А. Сміт для різних об'єктів пропонував різні строки реформування (90 років – це період, сповна достатній для того, щоб довести ціну

будь-якого товару, що не є монопольним, до природної його ціни або до мінімальної; 50-100 років для того, щоб можливо було в усіх частинах країни абсолютно залишити стару аграрну систему, яка поступово відмирає; 200 років – період, зазвичай потрібний для розвитку людського добробуту) [40, с. 238, 256, 412].

Як би не прискорювали прогрес, стверджував А. Маршалл, він все ж має бути поступовим і відносно повільним порівняно зі зростаючою владою людини над технікою виробництва й над силами природи, і він має бути особливо повільним порівняно зі швидким надходженням пропозицій про негайну перебудову суспільства на новій основі, бо інституційні форми можна змінити швидко, але вони будуть стійкими, коли вони знаходяться у відповідності з самою людиною: вони не збережуть стабільність, якщо вони змінюються набагато швидше, ніж здатна змінюватися сама людина [41, с. 329].

Й. Шумпетер у зміні кон'юнктури вбачав устрій життя капіталізму і доводив, що його теорія має дати логічно завершену модель господарських *змін у часі* й цим сприятиме поясненню окремих явищ і змін кон'юнктури, в рамках якої вони відбуваються, бо фактична роль *ходу часу* в економіці хоча ніким не заперечувалася, але чіткого пояснення не одержала [42, с. 44, 102].

Дж. М. Кейнс пояснював фактор часу в економічному циклі тим, що до початку поживлення зазвичай повинен пройти певний період, а тому слід шукати причини, що зумовлюють відновлення граничної ефективності капіталу [43, с. 292]. На думку Л. Мізеса, економісти часто помиляються, нехтуючи фактором часу, і не враховують те, що фора в часі, що є у західних країн, зумовлена ідеологічними чинниками, які не можна звести просто до дії середовища. Те, що називається людською цивілізацією, до цього дня знаходиться на дорозі розвитку від співпраці, яка заснована на гегемонічних зв'язках, до співпраці, що заснована на договірних зв'язках [44, с. 233, 467].

Е. Тоффлер досліджував “Шок Майбутнього” та дійшов такого висновку, що має існувати рівновага не лише між швидкістю змін у різних секторах, а ще й між швидкіс-

ттю зміни оточення та обмеженою швидкістю людської реакції: бо будь-яка причина “шоку майбутнього” – це розрив, що збільшується між ними; на його думку, закони повинні змінюватися повільно, що забезпечує необхідну передбачуваність у суспільстві й в економіці, служить гальмом для швидких економічних і соціальних змін: інша справа – це наскільки ж цей процес має бути повільним? Бо віднині світ розділиться на швидких та повільних, і бути швидким або повільним – не просто метафора, коли цілі економічні системи належать або до швидких, або до повільних [45, с. 17; 46, с. 63; 47, с. 477].

Проте аналіз авторефератів дисертацій з електронних ресурсів Бібліотеки ім. В.І. Вернадського доводить про те, що за останній період в економічній науці просторово-часові аспекти взагалі не були безпосереднім об’єктом дослідження, хоча ці аспекти досліджувалися не тільки у філософії та в природничих науках (математика, фізика, хімія, технічні, географія), а й у науках суспільних: мистецтвознавстві, філології, культурології, фізвихованні і спорті, психології, державному управлінні: (Шаргородська Н.Л. Просторово-часова організація діяльності посадових осіб місцевого самоврядування), політології (Сорба О.М. Просторово-часові виміри політики), географії (Бортник С.Ю. Просторово-часовий аналіз морфоструктури центрального типу території України; Холопцев О.В. Аналіз і прогноз природних складових сучасної просторово-часової мінливості ландшафтних комплексів рівнинної України; Кізюн А.Г. Просторово-часові особливості формування та розроблення типології сільських ландшафтів; Соцько С.П. Просторово-часова неузгодженість розвитку природи і суспільства й наступне розроблення новітньої інформаційно-просторово-часової парадигми географії). Отже, економічна наука має посилити свою присутність у даній сфері досліджень.

Висновки. 1. Реалізація стратегічних завдань сталого розвитку України потребує проведення аграрної реформи, яка має створити передумови інноваційних перетворень територій села й забезпечення продовольчої безпеки держави.

2. На стадії започаткування економічної науки школа фізіократії дала поштовх до вивчення спільного впливу економічних і фізичних законів при врахуванні фактора часу, що набуло важливого значення на етапі глобалізації.

3. Актуалізація пошуку шляхів забезпечення системного узгодження економічних законів суспільства та фізичних законів буття об’єктивно потребує переорієнтації аграрного реформування на просторово-часові підвалини.

4. Узгодження просторово-часової динаміки аграрних об’єктів у системі глобально-локальних координат є дієвою передумовою процесів поєднання й централізації та децентралізації державного регулювання аграрної сфери.

5. Застосування просторово-часових підходів є фактором формування спільного знаменника між науками природничими і науками гуманітарними, включаючи економічні науки, менеджмент, публічне адміністрування тощо.

6. Наукові дослідження фахівців доводять, що домінування геометрично-поверхневих підходів до вирішення територіальних питань породжує ряд проблем (деградація просторового мислення науки міжнародного права й т. ін.).

7. Реформи великих і малих територіально-адміністративних одиниць повинні узгоджуватися між собою із запровадженням методів операційного та стратегічного планування, без чого фактор часу буде практично недієвим.

8. Наукове забезпечення адекватної темпоральності аграрних реформ передбачає перехід від двовимірної (площина) методології планування розвитку адміністративно-територіальних одиниць до чотиривимірної (об’ємної) методології.

Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” намітила системні реформи з охопленням сільського господарства, дерегуляції, децентралізації й регіональної політики. Тому слід посилити науковий апарат реформування у частині узгодження просторово-часової динаміки аграрних об’єктів у системі глобально-локальних координат, узгодженій з національним законодавством.

Список використаних джерел

1. *Аристотель*. О душе / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т.1; пер. с древнегреч. – М.: Мысль, 1976. – С. 369-460.
2. Платон. Государство / Платон. Соч. в 3-х томах; пер. с древнегреч. Т. 3. Ч.1. – М.: Мысль, 1971. – С. 89-454.
3. *Бернал Джон*. Возникновение жизни / Джон Бернал ; пер. с англ. – М.: Мир, 1969. – 392 с.
4. *Морган Л.* Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Морган ; пер. с англ. – Л.: Изд-во Ин-та Народов Севера ЦИК СССР, 1934. – 352 с.
5. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П.Т. Саблук // Доп. на 3-х Всеукр. зборах (конгресі) вчених економістів-аграрників, 29-30 берез. 2001 р. / УААН, ІАЕ. – К., 2001. – 94 с.
6. *Саблук П.Т.* Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання / П.Т. Саблук // Матер. Восьмих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 20-21 черв. 2006 року, м. Київ. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 26 с.
7. *Саблук П.Т.* Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3-10.
8. *Саблук П.Т.* Аграрним реформам – усвідомлений розвиток / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 3-5.
9. Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій; [за ред. Кропивка М.Ф.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 82 с.
10. *Лупенко Ю.О.* Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
11. *Гайдуцький П.І.* Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні: історико-економічні аспекти / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 5-13.
12. *Кириленко І.Г.* Структурні реформи на селі: світовий досвід, українські реалії / І.Г. Кириленко, В.Є. Івченко // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 5-10.
13. *Дієсперов В.С.* Сільські громади та адміністративно-територіальні реформи / Дієсперов В. С. // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 56-58.
14. *Саблук П.Т.* Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2 – С. 10
15. *Кучма Л.* Украина – не Россия / Л. Кучма. – М.: Время, 2004. – 560 с.
16. *Кучма Л.Д.* Зламана десятиліття / Леонід Кучма. – К.: «Інформаційні системи», 2010. – 560 с.
17. *Гегель Г.* Работы разных лет. В 2-х томах. Т. 2. / Г. Гегель ; пер. с нем. – М.: Мысль, 1973. – 630 с.
18. *Платон. Тимей* / Платон. Собр. Соч. в 4 т. Т. 3; пер. с древнегреч. – М.: Мысль, 1994. – 654, [2] с.
19. *Мандельброт Б.* Фрактальная геометрия природы / Б. Мандельброт ; пер. с англ. – М.: Ин-т компьютерных исследований, 2002. – 656 с.
20. *Эйнштейн А.* Собрание научных трудов / А. Эйнштейн. В 4-х т. Т.4. – М.: Наука, 1967. – 630 с.
21. *Коллингвуд Р.Дж.* Идея истории. Автобиография / Р.Дж. Коллингвуд ; пер. с англ. – М.: "Наука", 1980. – 486 с.
22. *Шмитт К.* Номос Земли в праве народов / К. Шмитт ; пер. с нем. К. Лоцевского и Ю. Коринц. – СПб.: Владимир Даль, 2008. – 672 с.
23. *Лейбниц Г.В.* Сочинения в 4-х т. Т. 3 / Ред. и сост., авт. вст. стат. и примеч. В. В. Соколов; пер. с нем. – М.: Мысль, 1984. – 654 с.
24. *Власов В.І.* Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії [Текст] : [у 3 т.] / В.І. Власов. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 530 с.
25. *Саблук П.Т.* Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г.Білорус, В.І.Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
26. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 604, [5] с.
27. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. – М.: Директмедиа Паблшинг, 2008. – 656 с.
28. *Маркс К.* К критике политической экономии / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд. 2-е, т. 13. – М.: Госполитиздат, 1959. – С. 1-167.
29. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857-1859 годов (первоначальный вариант «Капитала»). Часть первая / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд. 2-е, т. 46, Ч. I. – М.: Госполитиздат, 1968. – 560 с.
30. *Хелд Д.* Глобальные преобразования: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Э. Макгрю, Д. Гольдблатт, Дж. Перратон. // Мониторинг общественного мнения. – № 56. – (6768). – сентябрь-декабрь 2003. – С. 47-56.
31. *Бек У.* Что такое глобализация? / У. Бек ; пер. с нем; общая ред. и предисл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
32. *Хардт М.* Империя / М. Хардт, А. Негри ; пер. с англ., под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фегисова. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
33. *Лукинов И.И.* Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 568 с.
34. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857-1859 годов (первоначальный вариант «Капитала»). Часть вторая / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд. 2-е, т. 46, Ч. II. – М.: Госполитиздат, 1969. – С.1-290.
35. *Аинса Ф.* Реконструкция утопии. Эссе / Ф. Аинса ; пер. с франц. – М.: Наследие – Editions UNESCO, 1999. – 208 с.
36. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. Т.3. Кн. III: Процесс капиталистического производства взятый в целом. Ч.2. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд. 2-е, т. 25, Ч. II. – М.: Госполитиздат, 1962. – 552 с.

37. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский – М.: Наука, 1988. – 520 с.
38. Кваша Я.Б. Фактор времени в общественном производстве: экономико-статистические очерки / Я.Б. Кваша. – М.: Статистика, 1979. – 152 с.
39. Сисмонди Ж. Симонд де. Новые начала политической экономии / Ж. Симонд де Сисмонди ; пер. Б.О.Эфруси. Изд. К.Т.Солдатенкова. Вып. VIII. –М.: Тов. типографии А.И.Мамонтова, 1897. – 292 с.
40. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; Пер. с англ. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960 с.
41. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1 / А. Маршалл ; пер. с англ. – М.: Издат. группа “Прогресс”, 1993. – 410 с.
42. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер; пер. В. С. Автономова и т.д. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 456 с.
43. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
44. Мизес, Людвиг фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес ; пер. с 3-го испр. англ. изд. А.В. Кураева. – Челябинск: Социум, 2005. – 878 с.
45. Тоффлер Э. Шок будущего; пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 558, [3] с.
46. Тоффлер, Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 570, [1] с.
47. Тоффлер Э. Метаморфозы власти; пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 670, [3] с.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2016 р.

* * *

Новини АПК

ЄС виділив кошти на розвиток сільського господарства в Україні

Європейський Союз виділив 3 млн євро на розвиток сільського господарства в Україні. Про це повідомила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань євроінтеграції Владислава Рутицька.

«Єврокомісія надаватиме технічну допомогу і допомагатиме в реалізації Єдиної комплексної Стратегії 2015-2020. Загальна сума фінансування – 2 994 500 євро. Зокрема, група проекту зосереджуватиметься на підтримці Мінагрополітики. Одна зі стратегічних цілей на найближчий час – розроблення законодавчих актів для сільського господарства та сільських територій і поступового наближення до законодавства ЄС, використовуючи найкращий європейський досвід. Підтримка також буде надана підпорядкованим Міністерству агентствам: лісовому, рибному та Держпродспоживслужбі, для ефективної реалізації Стратегії 2015-2020», – зазначила заступник Міністра.

Проект «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні» фінансується Євросоюзом та розрахований на 30 місяців. Головним бенефіціаром проекту є Міністерство аграрної політики та продовольства України. В рамках проекту заплановано виконання наступних компонентів:

стратегічне планування, програмування, управління та виконання робіт у галузі сільського господарства та сільських територій;

фінансовий менеджмент, формування бюджету, аудит та контроль;

розробка, наближення та оцінка регуляторного впливу законодавства;

підтримка інших міжгалузевих ініціатив та ініціатив щодо розвитку потенціалу.

«Пріоритети реформ 3+5 Міністерства підтримані ЄС, а допомога буде надана через проект «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні», – додала заступник Міністра.

Прес-служба Мінагрополітики України